

IHMISEN OMA TOIMIJUUS SOSIAALITYÖN YTIMESSÄ – SOSIAALITYÖN PIONEERI VTL MARJATTA ESKOLA TÄYTTI 95 VUOTTA 14.10.2017

Päivi Aho: *YTM*

paivi.m.aho@gmail.com

Janus vol. 26 (3) 2018, 269–273

Marjatta Eskola on antanut merkittävän panoksen suomalaisen sosiaalityön muodostumisessa siksi ammatilliseksi ja jäsentyneeksi toiminnaksi, jota se nyt on. Marjatta (silloin) Isola opiskeli 1940-luvulla Helsingin yliopistossa sosiaalipolitiikkaa, kansantaloutta ja sosiologiaa. Valmistuttuaan hän jatkoi opintojaan Amerikassa, Chicagon yliopistossa, missä hän keskittyi sosiaalityöhön ja sosiaalipsykologiaan. Siellä tulivat tutuiksi Mary Richmondin ja Jane Addamsin ajattelu, ja yliopiston sosiologinen näkökulma sosiaalityöhön tuntui luontevalta tavalta lähestyä asiakkaiden elämänongelmia. Nuoreen opiskelijaan tekivät vaikutuksen erityisesti ympäristön merkityksen korostaminen niin asiakkaan ongelmien synnyssä kuin niiden jatkumisessa ja ratkaisemisessa. Sosiaalityön ytimessä tuli olla ihminen olosuhteissaan, ja ensisijaista oli ottaa asiakas aktiivisesti mukaan ratkaisemaan omaa elämäntilannettaan.

Paluu kotimaahan osoitti pian, että edessä oli pitkä ja rosainen taival. Sotien jälkeisessä Suomessa ja 1950-luvun alussa ei sosiaalityötä täällä tunnettu. Sosiaalihuollossa oli totuttu valtionjohtoiseen toimintatapaan, jossa lainsäädännön avulla ohjattiin kansalaisten toimintaa. Sosiaalitarkkaajien tehtävä oli toteuttaa lain määrittelemiä toimenpiteitä. Katsottiin, että valtio tietää,

mitä yksittäinen kansalainen tarvitsee ja miten tämän tulee toimia. Keinoina olivat muun muassa neuvonta, varoitus ja laitossijoitukset – toki taloudellisen ja materiaalsen tuen ohella.

Vallitsevan ajattelutavan mukaan katsottiin, että kun työntekijä toimii ohjeiden mukaisesti ja saa asiakkaan ymmärtämään, miten valtio haluaa tämän toimivan, on työssä onnistuttu. Jos asiakkaan ongelmat eivät näillä keinoin poistuneet, arveltiin, ettei työntekijä ollut oikein ymmärtänyt, mistä tässä sosiaalihuollon menetelmässä on kyse. Subjekti oli valtio, ei asiakas. Elettiin kuitenkin murrosaikaa: sodan jälkimainingit ja maan jälleenrakentaminen nostivat sosiaalitarkkaajien eteen uudenlaisia ongelmia ja ennen muuta uudenlaisen todellisuuden, jossa ongelmia piti ratkoa. Muutos lähti liikkeelle kentältä, sosiaalitarkkaajista itsestään. Uudistusten tarve oli yhteinen asia yli toimipaikkarajojen. Alettiin oivaltaa, että vanha käsitys sosiaalihuollosta ei vie mihinkään. Tarvittiin jotakin muuta kuin viranomaisten määräys asiakkaiden ongelmien ratkaisemiseksi. Oleellista oli ihmisten reaalisen elämän tavoittaminen ja kohtaaminen. Tässä oli ammatillisen sosiaalityön itu.

Sodan arvet heijastuivat rikkoutuneina suhteina ja ristiriitoina monissa perheissä ja myös lisäsivät alkoholin ongel-

makäyttöä. Perustettiin uusia organisaatioita, kuten kasvatus- ja perheneuvola sekä A-klinikka, tarttumaan näihin kysymyksiin. A-klinikalla, missä Marjatta Isola toimi työnhajaajana (1954–1965), monet työntekijöistä olivat aiemmin toimineet Alkon ostajantarkkailijoina aikana, jolloin väkijuomakysymystä oli pyritty ratkaisemaan ensi sijassa myynnin rajoituksilla. Valtion kaikkietävä rooli oli siis tuttuakin tutumpi. Toisaalta organisaatio oli uusi; sen johtajalla K.E. Lanulla oli yhteiskunnallinen ote alkoholiongelmien ymmärtämiseen – ja koko ajan oli pakko etsiä uusia ratkaisuja esiin nouseviin kysymyksiin. Työnohjauksen aloittaminen oli melkoinen haaste: ei oltu varmoja siitä, mitä sosiaalityö on (eikä edes sosiaalityö-nimitystä vielä käytetty), eikä siitäkään, mitä työnohjaus on. Päätettiin vaan ruveta tekemään. Työsään Marjatta Isola tuli siihen johtopäätökseen, että A-klinikan on sanouduttava irti valtionjohtoista ajattelusta. Ihmistä ei voi opettaa olemaan ryypäämättä. Käytön kieltäminen ei auta, jos käyttäjillä on tarve käyttää. Yhdessä työntekijöiden ja asiakkaiden kesken alettiin miettiä, mistä käyttö johtuu. Kullakin on oma syynsä siihen, miksi ja miten alkoholia käyttää. Palattiin siihen perusajatukseen, että ihmisen on otettava vastuu omasta elämästään sekä paneuduttava elämänsä olosuhteisiin ja löydettävä ne suhteet, jotka ovat johtaneet tarpeeseen ryypätä. Sen jälkeen asiakkaan on työskenneltävä muutukseen olosuhteitaan ja vasta sitten on käytön lopettaminen mahdollista. Perusnäkemys oli sosiologinen ja siinä A-klinikka kulki omia polkujaan suhteessa muuhun sosiaalihuoltoon.

Kun asiakastyölle etsittiin uutta pohjaa, toisaalla sosiaalihuollossa korostui ihmisen psyyke ongelmien aiheuttajana ja ratkaisujen löytämisessä. Mervi Ahla, alan pioneereista ensimmäinen, oli Amerikan opintojensa aikana tutustunut henkilökohtaiseen huoltoon (case work) ja opetti tätä menetelmää vuodesta 1945 lähtien sosiaalihuoltajakoulutuksessa. Henkilökohtainen huolto tuntui saavan vastakaikua myös kunnallisessa sosiaalihuollossa, jossa oli totuttu työskentelyyn yksilöiden kanssa. Helmi Mäki (1988, 78), sosiaalityön pioneeri ja Amerikan kävijä hänkin, piti henkilökohtaisen huollon ansiona suhteen korostumista: se antoi teoreettista pohjaa asiakkaan ja työntekijän välisen luottamuksellisen suhteen rakentamiseen. Marjatta Isolan mielestä tässä työmenetelmässä ei kuitenkaan tavoitettu oleellisinta sosiaalihuollon auttamistyön sisällöstä. Liiallisessa psyykkisen ja alitajuisuuden korostamisessa kadotettiin yhteys ihmisen olosuhteisiin, reaalisuuteen, eikä asiakasta pidetty tasavertaisena suhteen osapuolena. A-klinikka toimi monella tavalla etulinjassa sosiaalityön ytimen selkiyttämässä. Asiakkaan tuli olla toimija omassa asiassaan, subjekti, eikä toimenpiteiden kohde. Työntekijän tuli kohdata asiakkaan näkemys oman elämänsä olosuhteista ja tarttua näihin ongelmiin työskennellen yhdessä asiakkaan kanssa tilanteen muuttamiseksi.

Nämä käsitykset vaikuttivat ratkaisevasti myös työntekijän rooliin. Ammatillinen sosiaalityöntekijä ei voinut olla asiantuntija samassa merkityksessä kuin esimerkiksi lääkäri. Kentällä otti kovalle hyväksyä, että se, jolla on valta, ei olekaan se, joka tietää paremmin, mitä asiakkaan tulee elämälleen tehdä.

Asiantuntijuus oli pikemminkin asiakkaan ohjaamisessa näkemään, mitä hänen elämänsä on ja tiedostamaan, miten hänen tulee toimia. Sosiaalityön tuli elvyttää, vahvistaa ja tukea ihmisen omia voimavaroja ja elämänvoimaa ja nivoa mukaan ihmisen sosiaalisen ympäristön resurssit. Ihminen on siis ymmärrettävä aina osana ympäristöään, johon hän vaikuttaa ja joka vaikuttaa häneen. Sosiaalityössä on huolehdittava siitä, että ympäristö on sellainen, että se edesauttaa ja tukee ihmisen elämää ja selviytymistä. (Eskola 1981.)

Näistä lähtökohdista Marjatta Eskola myöhemmin kiteytti näkemyksensä sosiaalityön toimintatavasta metodiseksi ajatteluksi. Ollakseen sosiaalityötä on sosiaalityön noudatettava tiettyjä ehtoja – ja silloin ja vasta silloin on kyse metodista. Sosiaalityön logiikka edellyttää kolme samanaikaista vaatimusta sisältävän päämäärän toteuttamista: 1) asiakkaan tilanteeseen puuttumista vaatineen häiriön poistaminen asiakkaan ongelmatilanteesta (sosiaalihuoltomenetely), 2) asiakkaan elämisen mahdollisuuksien turvaamista yhteiskunnan resurssijärjestelmien avulla (sosiaalipoliittiset standardit) sekä 3) asiakkaan aktivoimista ongelmansa ratkaisemiseen niin, että hän saavuttaa toimintakykynsä ja pystyy selviytymään elämässään (terapeuttinen taso). (Eskola & Viheriäranta 1983, 28–29.)

Perustana tilanteen hahmottamisessa on ongelman, työn kohteen, hahmottaminen. Oleellista on, että ongelmana ei nähdä ihmistä, vaan hänen tilanteensa. Varsinainen ongelma ei ole asiakkaan elämässä ilmenevä häiriö vaan asiakkaan kyvyttömyys selvittää elämän asettamista haasteista. Tähän on siis jo

sisään kirjoitettuna käsitys asiakkaasta toimivana subjektina – silloinkin kun toimintakyky on lamautunut – sekä työn kohdistumisesta asiakkaan elämäntilanteeseen/ sosiaaliseen ympäristöön. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on aktivoida ihmisen ja hänen ympäristönsä välistä suhdetta. Ympäristön osana sosiaalityöntekijä tuo oman panoksensa asiakkaan todellisuuteen, mikä sisältää mielenkiintoisen terapeuttisen mahdollisuuden.

Sosiaalityön soveltuvuudesta sosiaalihuollon menetelmäksi esitettiin 1950-luvulla epäilyksiä, koska sosiaalihuollolla oli lakien nojalla mahdollisuus yhteiskunnan avoimen vallan käyttöön suhteessa huollettavaan. Metodisessa työtöteessä pakkotoimetkin nivotaan osaksi työntekijän ja asiakkaan yhteistyöprosessia. Asiakas joutuu sosiaalityöntekijän konkretisoimana kohtaamaan yhteiskunnan hänen toiminnalleen asettamat rajat – ja kontrollin. Sosiaalityössä kontrolliin kuitenkin oleellisesti liitetään tuki ja asiakkaan tietoisuuden virittäminen tarkastelemalla hänen tähänastisia valintojaan ja niiden seurauksia. Tällöin voidaan mahdollisista pakkotoimista huolimatta palata yhteistyöasetelman demokraattiseen prosessiin. Tietoisena rajoituksista asiakas voi valita, missä määrin hän sopeutuu tilanteen ehtoihin ja missä kohdin hän pyrkii muuttamaan niitä. (emt. 30–32, 34.)

Myös sosiaalityön koulutuksen kehittämisessä Marjatta Eskolan rooli on ollut merkittävä. Koulutusta sosiaalihuollon tehtäviin tarjottiin ensimmäiseksi Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa sosiaalihuoltajatutkinnossa, josta ensimmäiset opiskelijat (mm. Helmi

Mäki) valmistuivat 1943. Koulutus oli yhä vahvasti sidoksissa valtionjohtoiseen ajatteluun ja sosiaalilainsäädännön toimeenpanoon. Jo 1950-luvulla A-klinikka ja Marjatta Isola olivat aktiivisesti edistämässä sosiaalityön sisäistä ymmärtämistä ja järjestämässä jaksottaisia seminaareja, joissa kouluttajana toimi Helvi Boothe Yhdysvalloista. Kun osanottajat tulivat monista erilaisista sosiaalialan organisaatioista, toimivat tapaamiset Eskolan mukaan uuden ammatillisuuden kehitysareenana ja ylläpitäjänä.

Myöhemmin Eskola ajoi tiiviisti sosiaalityöntekijöiden korkeakoulutasoista koulutusta. Yliopiston päättäjät ja sosiaalipolitiikan laitoksen avainhenkilöt vastustivat sosiaalityön koulutuksen siirtoa opetusjaostosta tiedekuntaan, koska he pitivät sosiaalipolitiikkaa aivan eritasoisena oppiaineena kuin mitä sosiaalihuoltajakoulutus edusti. Kannattajien keskuudessa koulutustason nostossa oli kyse sosiaalityön teoreettisen perustan vahvistamisesta. Koulutuksen aloittaminen ja vakiinnuttaminen Tampereen yliopistossa osana sosiaalipolitiikkaa vuonna 1966 olikin pitkän taistelun tulos. Koulutusjärjestelmän sisällä Marjatta Eskola jatkoi 1970–1980-luvuilla sosiaalityön näkemystensä kehittämistä ja käytännön toteutusta niin Tampereen yliopiston sosiaalityön lehtorina kuin 1984 aloitetun Kuopion yliopiston sosiaalityön koulutusohjelman suunnittelun asiantuntijana ja koulutuksen ensimmäisenä professorina (ma) ensimmäiset vuodet.

Summatessaan ajatteluaan jo eläkkeelle jäätyään Marjatta Eskola (2003, 108–110; 112–114) korostaa sosiaalityön ammatin professionaalistumisen

erityispiirteitä. Pyrittäessä kohti täydellistä muodon hallintaa on vaarana, että muoto syrjäyttää sisällön ja alkuperäinen toiminnan tarve unohtuu. Toimiminen hakee menetelmää ja ratkaisun onnistuminen johtaa teon toistumiseen. Näin muodostuu menettelytapa, joka ongelman ratkaisua vaativan tarpeen ohella alkaa ohjata toimintaa ja tarpeen tulkinta tapahtuukin menettelytavan logiikasta käsin. Silloin kadotaan sosiaalityölle ominainen asiakkaan ainutkertaisen tilanteen, sosiaalisen ympäristön ja toiminnan tarpeen analysointi. Ihmisten elämäntilanteet eivät ole yksiselitteisiä. Vaikka lähtökohtana olisivat yleisemmin koetut sosiaaliset ongelmat, sosiaalityötä tehdään ihmisten, rakenteiden ja tapahtumien verkossa. Jokaisen asiakkaan kohdalla tosiasioiden merkitys suhteessa asiakkaan elämäntilanteeseen on erilainen. Nämä vaihtelevat suhteet antavat toiminnalle sisällön.

Methodinen ote työssä ja toivottujen ratkaisujen saavuttaminen edellyttävät sosiaalityöntekijältä omien tekojen jatkuvaa arviointia lähtökohtana olevasta tarpeesta käsin. Ratkaisujen suunnan määrää aina asiakaskeskeisyys ja pyrkimys asiakkaan osallisuuteen omassa ja yhteisönsä elämässä. Sosiaalityössä ei voi pysähtyä. Avun tarpeen tulkinta on aina sidoksissa aikaansa ja niin ovat myös toimenpiteet, joilla ongelmia yritetään ratkaista. Avun tarve hälyttää toimimaan. Marjatta Eskola heittääkin meille tämän päivän sosiaalityöntekijöille kysymyksen: mikä on se yhteiskunnallinen hätä, joka kaikkialla tulee vastaan, mutta joka nyky-yhteiskunnassa sivuutetaan?

KIRJALLISUUS

- Eskola, Marjatta (2003) Aina voi tehdä toisin. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-Kustannus, 108–121 .
- Eskola, Marjatta & Viheriäranta, Kaija (1983) Keskustelua sosiaalityön metodista. Teoksessa Sosiaalityön vuosikirja 83. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto, 27–43.
- Eskola, Marjatta (1981) Suomalaisen yhteiskunnan koko kuva. Teoksessa Urpo Kuotola (toim.) Sosiaalihuollon näköaloja. Professori Reino Salonen juhla- ja muistokirja. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A vol 127. Tampere: Tampereen yliopisto, 23–52 .

Haastatteluaineistot. Niiltä osin kuin lähde ei ole erikseen mainittu, perustuvat tiedot Päivi Ahon tekemiin Marjatta Eskolan haastatteluihin vuosilta 2009, 2015 ja 2017.

Mäki, Helmi (1988) Karavaani kulkee ja koirat haukkuu – sosiaalityön metodista Suomessa 1950–1960. Teoksessa Pirkko Sirén (toim.) Pitkäsillan pohjoispuolelta – periaatteista eri aatteisiin: Sosiaalihuollon 20 v: juhla- ja muistokirja. Helsinki: Sosiaalihuollon keskus, 73–81.